

УДК 351.86:007:316]-027.21/.22
DOI 10.36030/2310-2837-2(101)-2021-27-38

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ СПРАВЛЯННЯ КОГНІТИВНИХ ВПЛИВІВ НА СОЦІУМ У КІБЕРПРОСТОРИ ТА РЕАГУВАННЯ НА НИХ

Ю. Т. Даник,

Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського»

В. С. Андрейчук,

Національна академія державного управління при Президентові України

У статті розглядаються теоретико-прикладні аспекти, особливості, небезпеки, загрози і ризики когнітивних впливів на соціум у кіберпросторі і через кіберпростір та реагування на них. Доведено, що боротьба за отримання контролю над певними цільовими групами в сучасних умовах передбачає насамперед можливість управління їхньою когнітивною сферою з використанням методів ментального, образного, мовного тощо впливів на неї. Це здійснюється в різноманітних інфокомунікаційних системах відповідно до ситуацій, переважно через соціальні мережі, блогосферу, художню, науково-популярну і наукову літературу та відповідні ресурси в інтернеті, розважальну і професійно-орієнтовану аудіо- і відеопродукцію, рекламу, ЗМІ, а також шляхом уведення змін, які сприяють цьому, в наукові теорії, навчальні програми тощо. Основна мета – навмисний вплив на відповідні цільові аудиторії для трансформації їх поглядів, переконань, світогляду, і самого сприйняття дійсності відповідно до інтересів і потреб сторони, яка справляє вплив. Це завжди багатоплановий, багатовекторний, комплексний, системний та керований процес загальної спрямованості або цільові, спрямовані на суспільство в цілому або на цільові групи, конкретних індивідів (ключових акторів), який передбачає справляння за єдиним замислом, планом, місцем і часом когнітивних, інформаційних, інформаційно-психологічних, кібер-впливів тощо.

У сучасних умовах значна кількість сфер людської життєдіяльності перенеслася до кіберпростору та здійснюється через кіберпростір. При цьому майже єдиним джерелом знань та інформації для більшості людей поступово стають різноманітні інформаційні та освітні портали й електронні ресурси, які формуються в кіберпросторі. Це значно впливає на формування та зміну світогляду і ментальності соціуму. Саме через глобальну мережу «Інтернет» молодь сприймає найбільше неперевіреної, часто негативної, небажаної і навіть небезпечної інформації.

Відсутність захисту соціуму від когнітивних загроз, які реалізуються в кіберпросторі і через кіберпростір, стає серйозним фактором ризику, деякі аспекти зменшення якого розглядаються в цій роботі.

Ключові слова: когнітивні впливи; кіберпростір; кібербезпека; деструктивні кібервпливи; інформаційна безпека.

THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS AND FEATURES OF COGNITIVE INFLUENCES ON SOCIETY IN CYBERSPACE AND RESPONSE TO THEM

Yu. G. Danyk,

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

V. S. Andreichuk,

National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

The article considers theoretical and applied aspects, features, dangers, threats and risks of cognitive influences on society in cyberspace and through cyberspace and response to them. It is proved that the struggle for control over certain target groups in modern conditions involves, first of all, the ability to manage their cognitive sphere using the methods of mental, figurative, linguistic, etc. influences on it. This is done in a variety of infocommunication systems according to situations, mainly through social networks, blogosphere, fiction, popular science and scientific literature and relevant resources on the Internet, entertainment and professional audio and video products, advertising, media, and by making changes, which contribute to this, in scientific theories, curricula, etc. The main goal is to deliberately influence the relevant target audiences to transform their views, beliefs, worldview, and the very perception of reality in accordance with the interests and needs of the influencing party. It is always a multifaceted, multi-vector, complex, systematic and managed process of general orientation or target, aimed at society as a whole or target groups, specific individuals (key actors), which involves the implementation of a single design, plan, place and time of cognitive, informational, information-psychological, cyber-influences, etc.

In modern conditions, a significant number of areas of human life have moved to cyberspace and are carried out through cyberspace. At the same time, almost the only source of knowledge and information for most people is gradually becoming a variety of information and educational portals and electronic resources that are formed in cyberspace. This significantly affects the formation and change of worldview and mentality of society. It is through the global Internet that young people perceive the most unverified, often negative, unwanted and even dangerous information.

The lack of protection of society from cognitive threats that are realized in cyberspace and through cyberspace becomes a serious risk factor, some aspects of the reduction of which are considered in this paper.

Keywords: cognitive influences; cyberspace; cybersecurity; destructive cyber influences; information security.

© Даник Ю. Г., Андрейчук В. С., 2021

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

Досягнення цілей і реалізація інтересів держав та транснаціональних корпорацій і навіть деяких окремих специфічних акторів на світовій арені отримує все нові і нові можливості завдяки інтенсивному розвитку високих технологій, інновацій і глобального кіберпростору. Відкрите воєнне протистояння та інші види конфліктів у цих умовах трансформуються в гібридні форми деструктивних дій, у сукупності яких все більше зростає складова когнітивних впливів, спрямованих на людський розум, світогляд, ментальність, які є невід'ємною складовою когнітивної сфери соціуму. Загалом це являє собою комплексний вплив на когнітивні сфери людини та суспільства, який може бути використаний для розширення можливостей управління визначеними цільовими групами із застосуванням не військових, а інших, саме когнітивних засобів. Для справляння довготривалих керуючих інформаційних, когнітивних, кібер-, психологічних тощо впливів на свідомість та поведінку цілих суспільств та систем державного устрою інтенсивно застосовуються можливості кіберпростору і глобальних інфокомунікаційних мереж, де в сучасних умовах і відбуваються інфокомунікаційні взаємодії, отримання й обмін інформацією, впливи на почуття та цінності визначених цільових груп.

Ідея впливу на когнітивну сферу людини не є новою і була присутня в конфліктах різної природи протягом усієї історії людства. Але в міру зниження можливостей і ефективності широкомасштабного застосування суто військових засобів ведення війни (танків, авіації, ракет тощо) та зростання можливостей інформаційних технологій і засобів комунікації роль різних політичних, економічних, фінансових, інформаційних та психологічних, а особливо когнітивних підривних операцій кардинально зростає (Лінд, 1989, с. 5–7).

Кіберпростір дедалі частіше використовується в інтересах цілеспрямованого формування у визначених цільових груп відповідно трансформованих систем цінностей, бажаного сприйняття ними дійсності в політичних, економічних, ідеологічних цілях, а посилена поляризація на міжнародному рівні сприяє зростанню ризиків реалізації загроз подібних впливів. Гібридні загрози разом із силовим воєнним впливом, який часто справляється різноманітними, у тому числі непередбаченими міжнародним правом війни засобами, поєднують інформаційні, інформаційно-психологічні, пропагандистські і дезінформаційні

кампанії з кібератаками на інформаційні ресурси, інфраструктуру, економічні процеси та демократичні інститути. Такі дії на сучасному етапі розвитку суспільства найчастіше спрямовані на формування недовіри, зміну поглядів і систем цінностей, послаблення соціальної згуртованості та спотворене сприйняття національних інтересів і цінностей тощо. Вони підривають не тільки національну, а й регіональну і міжнародну безпеку та стабільність і вже призводять до суттєвих втрат, певного знецінення і зменшення вигід, які дає кіберпростір для економічного, соціального та політичного розвитку.

Узагалі, сучасна гібридна війна це війна з поєднанням принципово різних типів і способів її ведення, які скоординовано застосовуються для досягнення спільних цілей. Це високотехнологічний конфлікт, продовження політики держав (коаліцій, політичних угруповань, транснаціональних корпорацій тощо) з метою нав'язування опонентам своєї волі за допомогою комплексних, адаптивних, асиметричних і синхронізованих впливів на них у багатовимірному просторі та різних сферах із поєднанням конвенційної і неконвенційної складових, забезпеченням мультиплікативності та синергетичності результатів і високого рівня невизначеності для опонентів щодо кінцевих цілей і шляхів їх досягнення. Його особливостями є перманентний характер, змінна, у широких діапазонах, інтенсивність, спрямованість на системну дестабілізацію та зміни, корисні для досягнення інтересів вигодонабувача, у всіх сферах життя і діяльності держави, що є об'єктом агресії.

Метою статті є дослідження загроз і особливостей справляння когнітивних впливів на соціум у кіберпросторі та реагування на них для зниження ризиків їх наслідків.

Дослідження авторів базуються на комплексному використанні методів: бібліосемантичного, історичного, соціологічного, системного аналізу і синтезу, моделювання та експертних оцінок.

Вивченню особливостей когнітивної сфери та її складових присвячено багато різноманітних публікацій.

Питання розвитку когнітивної науки та когнітивного впливу на опонентів у процесі комунікації, особливо у сфері дискурсів, розглядалися в роботах: М. Айзенка, Л. Апостель, М. Бахтіна, Д. Болінджера, Р. Блакара, П. Брауна, Х. Вайнріхом, А. Вежбицької, Ю. Габермаса, Я. Гінтіккі, Т. ван Дейка, Г. Грайс, В. Дем'янова, В. Заботкіна, Е. Койта, О. Кубрякової, Р. Лакоффа, Дж. Лакоффа, Дж. Ліча, С. Левінсона, Ю. Лотмана,

Д. Марр, Дж. Оллвуд, Дж. Остіна, М. Поппера, Г. Почепцова, О. Розенштока-Хюссі, Дж. Серля, С. Тулміна, Л. Якубинського. Можливості і особливості впливів на аудиторію і когнітивних маніпуляцій мають місце в дослідженнях із комунікаційного менеджменту таких авторів, як: В. Винокур, А. Звіринцев, С. Кара-Мурза, інших.

Системно питання деструктивних когнітивних впливів у крайньому їх прояві – когнітивної війни – представлені в дослідженнях Г. Почепцова, який стверджує, що: «Когнітивна війна була завжди, оскільки за наші мізки завжди боролися релігія та ідеологія, тільки сьогодні вона стає набагато успішніше, оскільки більш точно може визначати точки впливу в когнітивній системі. Саме так працювали, наприклад, місіонери, звертаючи у свою віру різні народи... Ця війна може проходити практично непомітно. І це інтелектуальна війна, проти якої безсила війна фізичного порядку, на яку й орієнтовані за великим рахунком збройні сили. Когнітивна війна покликана реструктурувати модель світу індивідуальної та масової свідомості на користь того, хто її веде. Це робиться за рахунок безлічі інформаційних і віртуальних інтервенцій, які враховують слабкі місця індивідуальної та масової свідомості, які атакуються» (Почепцов, 2019).

З точки зору недостатніх дослідженості і розуміння питань когнітивних деструктивних дій Е. Бієнвену стверджує: «Когнітивна війна не є боротьбою, до якої прагне більшість професійних військових. Малообговорюваний аспект її полягає в тому, що наша військова і стратегічна культура сприймають її як глибоко ганебну боротьбу. Культурне упередження, якщо не реальна когнітивна сліпа пляма, працює тут і уповільнює наше реагування» (Bienvenue).

Нові точки конкретизації стосовно когнітивної війни знайшов С. Грін. На його думку: «Когнітивна війна являє собою не просто розширення інформаційних операцій. Незважаючи на широту підходу і різноманітність її елементів, когнітивна війна повинна розумітися не як випадковий набір вільно пов'язаних підходів, а як мистецтво, що існує у сфері «морального простору» війни» (Green). Вінсент Стюарт у своїх дослідженнях взагалі бачить сучасну війну як когнітивну битву (Underwood; Pomerleau).

Водночас питанням дослідження багаторівневих, взаємопов'язаних деструктивних когнітивних впливів у кіберпросторі і через кіберпростір у рамках гібридних конфліктів та аналізу практичного досвіду їх справляння і наслідків, особливо того, що стосується глибинних системних

аспектів та синергій у сучасних публікаціях приділено недостатньо уваги.

Практична цінність роботи полягає в тому, що отримані результати можуть використовуватися для забезпечення своєчасного виявлення загроз деструктивних когнітивних впливів, оцінки ризиків їх реалізації, вжиття заходів із протидії їм та їх нейтралізації.

Виклад основного матеріалу. Деструктивні когнітивні дії є невід'ємною складовою сучасної гібридної війни. У XXI ст. вже не викликає сумніву факт наявності гібридних воєн, форми, способи і методи ведення яких адаптивно використовуються і трансформуються залежно від розвитку суспільства й технологій та умов, які змінюються, для досягнення визначеної мети з мінімальними витратами. Типовою ознакою сьогодення стало те, що де-факто вони відбуваються по всьому світу, і в певному сенсі сучасні геополітичні процеси схожі на світову гібридну війну. Ще військовий теоретик К. фон Клаузевіц називав війну «хамелеоном», який пристосовується до оточуючого навколишнього середовища (Carl von Clausewitz, p. 30).

Терміни «гібридний конфлікт», «гібридні загрози», «гібридні дії» з'явилися на Заході в дослідженнях експертів наприкінці 1990-х рр. Одним із авторів концепції гібридної війни вважається Френк Г. Гоффман, який визначав її як «повний арсенал різних видів бойових дій, включаючи конвенціональні можливості, іррегулярну тактику і формування; терористичні акти, безладне насильство і кримінальні безлади» (Hoffman, 2011, p. 17). Противники використовують різне, унікальне поєднання гібридних загроз і тактик, націлених на уразливості держави. Ф. Гоффман наголошував, що в цьому проявляється тенденція до конвергенції в сучасних конфліктах, але вона поширюється не тільки на засоби ведення війни, а й на суб'єктів гібридного конфлікту, коли стираються межі між державними і недержавними суб'єктами. Приклади застосування окремих елементів гібридної війни, починаючи з війн Давньої історії, описані в книзі В. Мюррея і П. Мансура «Гібридні бойові дії» (Hybrid warfare). Більше того, автори колективної монографії «Україна і Росія: дев'ятий вал чи китайська стіна» вважають, що будь-яка війна тією чи іншою мірою є гібридною, тобто не обмежується лише збройним протистоянням, а складається з ідеологічних, пропагандистських, політичних, економічних, культурно-психологічних та інших елементів. При цьому агресор прагне використати внутрішні розколи й суперечності суспільств – об'єктів агресії (Горбулін, Власюк, Кононенко, 2015).

Разом з тим, на думку В. Горбуліна, хоча окремі елементи гібридної війни не є новими і використовувались у війнах минулого, але унікальним у сучасному світі є саме узгодженість і взаємозв'язок цих елементів, особливості їх застосування, а також зростання вагомості інформаційного чинника (Горбулін, 2014).

Але ще до виникнення концепції гібридної війни науковим товариством був пройдений шлях осмислення трансформації контексту протистояння в міжнародних відносинах саме стосовно того, що є предметом системно організованих когнітивних впливів. Б. Ліддел-Гарт у книзі «Стратегія непрямих дій», яка вперше була опублікована ще в 1929 р., пише, що метою стратегії є порушення стійкості противника, результатом чого може стати розпад армії противника чи буде забезпечений її розгром у бойових діях (Ліддел-Гарт). Стратегія керованого хаосу, яка передбачає насамперед неконвенційні дії, спрямовані на дискредитацію держави, нав'язування уявлень про її нежиттєздатність чи неправомірність її існування, а також маніпуляцію репутацією ключових та найбільш ефективних акторів, які реально забезпечують її безпеку й оборону, також близька за змістом до сутності гібридної війни. У процесі реалізації стратегії інспіруються конфліктні ситуації, які здатні переростати у внутрішні конфлікти, локальні війни, захоплення органів влади тощо. Основний сенс застосування стратегії керованого хаосу полягає в тому, що вона спрямована на стимулювання та використання внутрішнього конфліктогенного потенціалу певної країни шляхом справляння комплексного і системного когнітивного впливу на цільові групи та її соціум у цілому. При домінуванні в країні керованого хаосу, відсутності стабільності в державі, сумнівах у легітимності влади держави стають більш уразливими та схильними до потрясінь, інспірованих ззовні (Рябінін).

У 1948 р. Дж. Кеннан розробив теорію стримування, що містила в собі концепцію політичної війни, яку він розумів як «застосування всіх засобів, крім воєнних, що є в розпорядженні держави, для досягнення національних цілей (Kennan, 1948). Згодом полковник Є. Месснер запропонував концепцію «Заколот-війни». Йому належить відоме твердження про те, що якщо в минулих війнах важливим уважалось завоювання території, натомість відтепер найважливішим буде вважатись завоювання душ у ворогуючій державі, і що в нинішню епоху легше розложити державу, ніж підкорити її зброєю (Хочешь мира, 2005, с. 19–25). Також слід згадати і концепцію «Війн

четвертого покоління», основні постулати якої були описані в 1989 р. у статті «Обличчя війни, яке змінюється: на шляху до четвертого покоління» (Lind, Nightengale, Schmitt, Sutton, Wilson, 1989). На переконання авторів статті, суб'єкти впливу активно вдаватимуться до ініціювання, підтримки і підживлення ззовні та організації всередині держави психологічного та інформаційного тиску на її народ і керівництво, взяття їх під зовнішній контроль і управління, створення умов для виникнення та сприяння зростанню в цій країні соціально-економічного хаосу і самовиснаження військових, фінансових та інших ресурсів. Передбачалось, що це стане можливим завдяки використанню широкого набору інноваційних технологій.

Близькою до концепції «гібридних війн» є концепція «нових війн», розроблена англійською дослідницею М. Калдор, яка визначила кілька груп відмінностей між «новими» і «старими» війнами, а саме розмаїття державних і недержавних учасників замість регулярних збройних сил, забезпечення доступу до державної влади замість досягнення геополітичних інтересів, захват територій завдяки політичним засобам і встановленню контролю над населенням замість військового захоплення територій тощо. Причини таких змін дослідниця також вбачає в глобалізації і в розвитку технологій (Kaldor, 1999).

Аналітики корпорації «RAND» відзначали, що для досягнення цілей, які раніше досягалися за допомогою воєнної сили, тепер можуть використовуватися ідеї і методи ведення війни в кібернетичному просторі (Arquilla, Ronfeldt, 2001). Сутність таких дій полягає в тому, що множинні суб'єкти проникають і впливають на державні і недержавні структури з метою мінімізації суверенітету противника та взяття його під зовнішній контроль. Опис цього явища абсолютно збігається із сучасною гібридною експансією в когнітивній сфері. Відкритого протистояння немає, проте країна-вигодонабувач атакує на різних рівнях та в різних сферах людського життя, обираючи як основну мішень когнітивну сферу.

Питання ведення деструктивних когнітивних дій безпосередньо пов'язані з процесами емісії, переробки, інтерпретації, трансформації та інтеріоризації знань у керованій комунікації від стратегічного до тактичного рівнів, від загальних до цільових впливів як на суспільство в цілому, так і на його окремі складові і певні цільові аудиторії з комплексним використанням лінгвістичних, образних, прихованих медіаефектів, ментальних та інших впливів на різних рівнях кіберсоціальної взаємодії.

Комунікація може переслідувати абсолютно різні цілі: конкретні або абстрактні, соціальні або суто комунікативні, глобальні чи ситуативні. Проблема, про яку йдеться в дослідженні, пов'язана з постановкою питання про процеси емісії, переробки та інтеріоризації знань у галузі комунікації на різних, у тому числі і релігійному, рівнях соціальної взаємодії, які відбуваються в кіберпросторі та/або через кіберпростір. Передусім увагу привертають управління комунікацією та побудова стратегічних моделей двостороннього дискурсу (Питецкий, 2004).

Очевидно, що для забезпечення найбільшої ефективності когнітивних впливів визначеної спрямованості на певну цільову аудиторію необхідно забезпечення, протягом часу здійснення акцій (операцій), її присутності в усіх основних складових комунікативної системи, у рамках якої ця аудиторія присутня і є найбільш відкритою та сприятливою до наративів і месиджів, які просуються, та впливів, які справляються. При цьому використовуються всі основні комунікаційні можливості, сфери і засоби (інструменти) в усіх сферах людської діяльності. До них варто віднести історію, культуру, релігію, мову, науку, освіту і подібне. Це ті основні сфери, в яких і через які може здійснюватися і відбуватися когнітивна експансія з різною швидкістю, як приховано, так у деяких випадках достатньо відкрито. Як правило, її результати проявляються з різною інтенсивністю, часто через певний латентний період. Припускаємо, що різні рівні комунікації між дискурсантами є соціально детермінованими і припускають різні рівні і типи когнітивного впливу. Водночас когнітивний вплив передбачає прагнення регулювати, керувати і маніпулювати свідомістю опонента (людини, соціальних і цільових груп, суспільства).

Попередній розгляд проблеми справляння результативних когнітивних впливів наводить на думку про те, що намагання керувати комунікацією, трансформувати переконання цільових аудиторій до потрібних (бажаних) і контролювати їх поведінку, будується не на базі миттєвих рішень і несистемних, періодичних чи хаотичних впливів, а з урахуванням константних алгоритмів і способів застосування відповідних типів знань, насамперед в інформаційній, когнітивній і кіберсферах.

Подібне прагнення керувати та маніпулювати свідомістю людей через керування комунікацією включає комплекс когнітивних, лінгвістичних та соціальних параметрів і має експансивну природу.

Саме через вплив на когнітивну сферу можуть відбуватися маніпуляції для зміни сприйняття подій, під вигідним для вигодонабувача кутом зору. У цілому керівництво подібним дискурсом ґрунтується на значній кількості ментальних процесів, які регулюються різними когнітивними структурами із застосуванням конкретних типів знань та стратегій.

Таким чином, трансформація когнітивної сфери цільової аудиторії не виникає сама по собі – це процес заздалегідь задуманий, спланований, керований та чітко спрямований, а не стихійний і саморегульований, хоча для сторони, на яку справляється вплив, він повинен виглядати саме таким. Він відбувається через глибокі знання історії, культури, ментального простору певних цільових груп, прошарків суспільства, а в низці випадків і певного суспільства в цілому та виникає в результаті комунікативного процесу. Такий процес може відбуватися в різних сферах суспільної життєдіяльності. Для цього він спеціально формується і запускається відповідно до поставлених цілей або використовуються існуючі процеси з їх відповідною трансформацією. Кожна його складова неодмінно має свою мету, автора, розробника, організатора та реалізатора.

Якщо йдеться про когнітивні дії в глобальному, міждержавному плані, то тут обов'язковим є стратегічне планування системного впливу певних суб'єктів на певні об'єкти. Системна когнітивна трансформація певної цільової групи – наслідок тривалого дискурсу, в результаті якого одні переймають переконання інших унаслідок продуманої стратегії. Отже, комплексне і системне нав'язування керування, контролю і коригування процесів комунікацій у всіх сферах життєдіяльності і на всіх рівнях взаємодії відповідно до поставленої мети складає формування нового типу комплексних гібридних впливів, а саме – когнітивних.

Відносини між комунікантами – це процес нестабільний. Він завжди динамічний та постійно ускладнюється в міру розвитку суспільства, його ієрархізації та стратифікації. Одним із ключових моментів у цій сфері впливу виступають сьогодні електронні ЗМІ і надшвидкий перехід до комунікацій у кіберпросторі і через кіберпростір. Стрімкий розвиток сучасних комунікацій впливає на формування методів маніпулювання масовою свідомістю. Беззаперечним є той факт, що вже наприкінці ХХ ст. сама культура спілкування значно трансформувалась. Особливо це стосується молоді, яка все більше поглинається віртуальними контактами та кіберпростором. Тому необхід-

но ретельно досліджувати процеси комунікативної взаємодії, які містять приклади спрямованого і регульованого розширення знань з метою спеціального впливу на опонента з кінцевою метою зміни його світогляду.

Стратегічно важливими є інформаційні, психологічні, кібер- та інші заходи (акції, операції тощо), які вживаються в рамках стратегічних комунікацій і спрямовані як на безпосередніх учасників конфлікту, так і на населення країн, які беруть у ньому участь, а також, певним чином, і на міжнародне співтовариство.

До гібридних когнітивних загроз варто віднести нав'язування і просування помилкових наукових, економічних, громадських, державних, військових теорій, концепцій, парадигм, стратегій, наративів, які найбільш ефективно просуваються і впроваджуються через навчальні заклади і наукові установи, про що йтиметься далі, а також громадські організації, електронні, соціальні мережі і блогосферу.

Важливо усвідомлювати, що ризики негативних наслідків від справляння деструктивних когнітивних впливів особливо великі, коли вони застосовуються проти тієї країни (аудиторії), яка перебуває в кризовому стані, у суспільній свідомості якої панує соціально-політична невизначеність, ціннісна амбівалентність, коли в країні спостерігається протистояння у багатьох сферах суспільного життя між політичними силами, громадянським суспільством, різними цільовими аудиторіями, конфесіями тощо за наявності кризи моральної та правової свідомості.

Когнітивні дії мають більше шансів бути успішними, коли потреби громад не задовольняються або не можуть бути задоволені. Від базових потреб, таких як продовольство, що стає надто дорогим, до більш екзистенціальних загроз втрати базових цінностей, самовизначення, культури або престижу. Коли такі страхи присутні в суспільстві, відкрито чи латентно, відкривається простір для приписування таких загроз стороннім невідомим групам та визначення винуватцями тих, кого вигідно, і тих, хто гарантовано буде ефективно відволікати увагу від реальних акторів (операції прикриття і маскуванія). У цьому контексті показовим є приклад історичного антисемітизму, який часто базувався на тому, що євреїв масово і, до речі, безпідставно звинувачували у фінансових проблемах більшості населення, ґрунтуючись на стереотипах їхньої історичної соціальної ролі як банкірів, юристів, лікарів чи науковців. Дегуманізація та/або деполітизація груп у поєднанні з нездатністю суспільства до-

сягти основних цілей або потреб спирається на сприйнятті суттєвих характеристик групи для поляризації думок та прийняття насильницьких заходів проти, на її погляд, якоїсь загрозової групи.

У пропагандистських кампаніях, які проводилися у воєнні часи, часто застосовували такі когнітивні стереотипи. Під час Першої світової війни здійснювалося формування стійкого наративу, що німецькі «гунни» вбивали невинних жінок та дітей, а під час Другої світової війни наративу щодо фанатизму та нелюдської природи японців. Найяскравіші приклади, звичайно, мали місце, коли дегуманізація спільноти набула таких масштабів, що геноцидне насильство було прийняте і заохочуване. Наприклад, євреї в Другій світовій війні, мусульмани в Боснії і Герцеговині або «небажані» в епоху червоних кхмерів у Камбоджі (Данук, 2020).

Існують кілька основних когнітивних стереотипів щодо українців, які формуються і просуваються патріотами і друзями нашої країни, та протилежні їм – фейкові, пропагандистські і дезінформаційні, що формуються і просуваються недоброзичливцями та ворогами нашої країни.

Серед них найбільш поширені два основних, кардинально відмінних підходи.

Відповідно до того, який відповідає дійсності: Українці – успішні, талановиті, героїчні люди, переможці і найкращі у світі воїни, свободолюбиві, працелюбні, справедливі і благородні, які люблять свою Батьківщину, вірні і віддані ній і своїм побратимам, своєму народу. Інші, протилежні їм, фейкові когнітивні стереотипи просувають облік українців як «безчесних, ненадійних, підлих, богузливих зрадників, підлабузників, крадіїв і корупціонерів, безталанних і нездатних утворити та успішно управляти своєю країною хуторян і гультяїв з основними принципами «моя хата з краю» і «щоб у сусіда корова здохла». І це незважаючи на те, що історія практично довела, що українські воїни завжди були справжніми хоробрими, благородними лицарями і одними з найкращих у світі солдатів, українські вчені відомі найвидатнішими досягненнями, а нація – працелюбством і талановитістю.

Необхідно окреслити технічні засоби, за допомогою яких можлива реалізація деструктивних когнітивних дій.

Беззаперечним лідером у цій сфері є інтернет. Саме в кіберпросторі світової глобальної мережі формуються нові форми соціальних комунікацій. Інтернет стає засобом, із використанням можливостей якого здійснюються найбільш вдалі та успішні маніпуляції, контроль та управління

свідомістю. Найпоширенішими для цього засобами є організація деструктивних інформаційних вкидів та забезпечення вірусного поширення і циркуляції інформації заданої цільової спрямованості через мережу і її застосунки. Сюди входять спрямоване фабрикування фактів, дезінформація, пропаганда для формування поглядів, настроїв, стійких уподобань, сприйняття, за необхідності – формування невпевненості, страхів, паніки тощо. У полі публічної політики і дискурсу активно використовуються технології інтернет-дискусій за участю «веббригад» різноманітних ток-шоу тощо. Їх мета – формування потрібної замовнику суспільної думки та маніпулювання громадською думкою в кіберпросторі. Світова мережа є одним із ключових засобів сучасної гібридної війни. У її рамках уся територія країн є зоною активних інформаційних (кібер-, когнітивних) деструктивних дій різної природи і характеру. Така війна не обмежується кількістю загиблих, покалічених і руйнувань. Натомість вона завдає як безпосереднього, так і опосередкованого впливу на свідомість і підсвідомість, психофізіологічний, психічний стан та здоров'я людей. Усе населення країни тією чи іншою мірою піддається впливу гібридної когнітивної експансії. Як результат, когнітивна сфера людей, підвладна впливам факторів гібридного конфлікту різної інтенсивності і змісту, виявляється трансформованою у сприйнятті об'єктивної дійсності та стандартних цінностей суспільства.

Для справляння деструктивних когнітивних впливів не потрібно переходити через державний кордон. Це відбувається в глобальних мережах, соціальних спільнотах, мистецтві, науці, освіті, культурі, в усіх сферах життя і діяльності людей. Для цього використовуються художня та наукова література, фото, відео, кінопродукція, підручники, реклама, можливості електронних ЗМІ, соціальних мереж та дистанційного навчання тощо. Наприклад, у соціальних спільнотах дуже легко запускати певну інформацію і спостерігати за реакцією людей. Пізніше інформація коригується, адаптується, доноситься в інших тонах, наводяться певні аргументи. Люди до неї звикають. Таким чином, подібні спільноти готують людей до певних подій, а також вивчають, контролюють і коригують їх реакцію на них.

Отже, основними каналами когнітивного впливу на сьогодні виступають світові інформаційний та кіберпростори і їх національні кластери. Через різноманітні групи та спільноти, а також іншого роду інформацію, бажаючи того чи ні, цілі суспільства піддаються чіємусь достатньо

спрямованому, регульованому і контрольованому впливу. Оскільки деструктивні когнітивні впливи завжди мають певну мету, яка ставиться їх замовниками (вигодонабувачами) і організаторами, то для їх здійснення завжди знаходяться всі необхідні ресурси та можливості, технології, а також час. Кіберпростір на сьогодні має екстериторіальний, універсальний та глобальний характер, він поки ще не прив'язаний до конкретних географічних кордонів, а за наявності космічного ширококосмного сегменту є поганоконтрольованим на національному рівні. Це відкриває доступ до потрібних комунікацій людей різних прошарків, різного віку та становища. Крім того, з розширенням мережі постійно розширюються і масштаби впливу на соціум. Тому на сьогодні кібертехнології стають найважливішим інструментом формування колективної та індивідуальної свідомості і соціальних цінностей. Цей канал передачі інформації і справляння гібридних деструктивних впливів надактивно використовується для досягнення мети впливу, передусім саме в когнітивній сфері. У свою чергу, подібні кібертехнології дають змогу замовникам і авторам гібридних стратегій реалізовувати цілі надширокого впливу на індивідів та суспільство загалом на відстані та без можливості доказової локалізації агресора. Тобто чітко встановити, хто саме є вигодонабувачем, реальним агресором та довести його авторство і провину в рамках чинного міжнародного права практично неможливо. А ще, чим більше хтось намагається довести чи спростувати певну інформацію, тим більше усвідомлює неможливість заданої цілі і сам стає мішенню для подальших деструктивних впливів (Почепцов).

Сьогодні проблема захисту від гібридних когнітивних впливів надзвичайно актуальна та стоїть дуже гостро. Наведемо єдиний приклад. У 2015 р. опубліковано книгу про кібервійну Росії проти України під назвою «Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine», де проведено аналіз поточної діяльності у сфері захисту інформації та стратегічних і тактичних наслідків кібервійни. На сторінках цього видання експерти, зазначають, що поняття «кібератака» включає наразі цифрову пропаганду, DDoS-кампанії, дефейси вебсайтів, витіки інформації внаслідок атак, використання шкідливого програмного забезпечення з метою шпигунства (Центр інформаційної).

Як правило, для гібридної когнітивної експансії держави застосовують так звану інформаційну, когнітивну та кіберзброю, захист від яких потребує від країни (об'єкта нападу) наявності спеціальних оборонних сил та засобів. Фахів-

ці стверджують, що, наприклад, інформаційна зброя – це інформація (дані), які є засобом справляння когнітивних впливів і призначення якої полягає в зміні системних якостей об'єкта інформаційного впливу за допомогою прихованих установок на здійснення задуманих користувачем інформаційної зброї дій.

Як інформаційно-технічна, так і інформаційно-психологічна зброя негативно впливають на державотворчий процес у будь-якій країні, руйнуючи комунікативні системи в різних сферах життєдіяльності суспільства, розмиваючи культурно-історичні коди існування нації, підриваючи «інформаційно-культурний імунітет» народу.

Наступний чинник – психологічний вплив. Його варто віднести до так званого когнітивного зламу. Користуючись новими та більш поширеними технологіями, умовні агресори все частіше використовують психологічні трюки та маніпуляції в когнітивному просторі. Ці тактики часто відображають те, що використовують хакери (фішинг, підробка та інші), і є особливим видом соціальної інженерії. Їх використання збільшує можливість отримання несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів у кіберпросторі, які є критично важливими для когнітивної сфери суспільства, із можливістю руйнівного впливу на них. Це явище називається «когнітивний злам». Він базується на маніпуляціях із громадською свідомістю, що здійснюються у віртуальному просторі, – не тільки для викрадення грошей або даних, а й для впливу на поведінку користувачів, нав'язування їм своєї волі та управління ними. Когнітивний злам може використовувати майже будь-який користувач кіберпростору як за допомогою дезінформаційних кампаній, так і маніпуляцій репутацією, та/або поширення на інтернет-платформах контенту, що змінює сприйняття реальності серед інших користувачів. Це може бути здійснено у формі кібератак, кібердій та кібероперацій, спрямованих на маніпулювання сприйняттям людиною реальності, використовуючи уразливі місця того, як люди та соціальні медіа обробляють інформацію. Метою таких атак є зміна поведінки, сприйняття чи ставлення людини до важливих подій або тем, таких, наприклад, як базові національні цінності, реагування на кризові ситуації та з урахуванням конкретної мети.

Особливо суттєво це проявилось у сфері освіти. При цьому сучасні когнітивні впливи значно модифікують основні освітні парадигми в потрібну вигодонабувачу сторону. Для найбільш ефектвної реалізації когнітивних впливів повинно

бути сформоване ззовні кероване та комфортне освітнє середовище (Кремень, Биков, 2014). Розширення та поглиблення дистанційних режимів навчання супроводжується компанією з переконанням навіть у можливості і доцільності повного переходу на нього з обґрунтуванням зручності та ефективності такого способу здобуття освіти. Проте при цьому не враховується, що така освітня система жодним чином не захищена від когнітивних загроз. Крім того, людину інтенсивно призвичаюють до новітніх сфер електронного існування виводячи із традиційних комунікаційних і соціальних просторів і моделей.

Протягом останніх років в освіті та в суспільстві активно пропагується ідея нібито дешевизни, доступності та високої ефективності електронного навчання та навіть можливості повного переходу до нього в багатьох секторах суспільства. Однак життєві реалії та досвід, накопичений під час карантину, знову дали відповідь, що істина перебуває десь посередині і що формування та подальший розвиток електронного навчання як широкого практичного напрямку дослідження потребує серйозного ставлення до цієї проблеми. Передусім існує попит на методичну, дидактичну, інформаційно-змістову, технічну, технологічну, організаційну та кадрову підтримку, і, відповідно, значні економічні інвестиції, які постійно збільшуватимуться за рахунок розвитку та швидкої зміни поколінь технічних засобів і програмних продуктів, які його підтримують, а також постійного генерування, розвитку і змін контенту, який за відсутності стандартизації та чіткого регулювання його генерації і трансформації, відсутності налагодженого дієвого контролю його змісту та змістовності поглиблюватиме існуючі і породжуватиме нові загрози. Більше того, необхідність платити за їх розробку, а також за інтелектуальну власність для них буде призводити до невпинного здорожчання освіти із сумнівним на нинішньому етапі покращенням її якості, але з певним зростанням зручності для багатьох учасників освітнього процесу.

Про значний вплив на світогляд та світосприйняття, зокрема і через сучасну систему знань, які подаються переважно через інтернет та інші електронні засоби, свідчить широкий спектр когнітивних дисциплін. Зокрема, в цьому сенсі виокремлюють когнітивну лінгвістику, штучний інтелект, когнітивну етологію, математичну логіку, когнітивну лінгвістику, неврологію, нейробіологію, нейрофізіологію та філософію свідомості, експериментальну психологію пізнання, нейронауку, когнітивну антропологію, когнітивну гео-

графію, психолінгвістику і нейролінгвістику (Когнітивістика).

Крім того, практика показала, що електронне навчання сьогодні не може бути альтернативою класичній, традиційній, денній формі навчання, а може лише певною мірою доповнювати її, включаючи правильні підходи до всіх згаданих вище аспектів, і таким чином підвищення ефективності традиційної освіти.

Особливо це стосується навчання та перепідготовки державних службовців та посадовців органів місцевого самоврядування. Проблема дистанційного навчання стала особливо актуальною в останній рік в умовах локдауну та інших коронавірусних обмежень.

Також відповідні висновки мають зробити представники видавничо-поліграфічної галузі, у тому числі і ті, які забезпечують навчальний процес. Перехід на електронні видання, анонсування нових видань у соціальних мережах і месенджерах, сайти видавництва та закладів вищої освіти з продуманим класифікатором та чіткою спеціалізацією – актуальні технології, що просувають когнітивні дисципліни.

Висновки. Когнітивні впливи стали невід'ємною складовою сучасних і майбутніх конфліктів, як міждержавних і внутрішньодержавних, так і між будь-якими геополітичними і регіональними акторами, корпораціями та організаціями. Когнітивній складовій належить виняткова роль у сукупності факторів, що формують і викликають конфлікт, впливають на його перебіг та результати, інтенсивність і наслідки. Тому сучасні, і особливо конфлікти майбутнього, ведуться і вестимуться за когнітивну сферу соціуму (суспільства, соціальних груп, особи) і управління нею (ним).

Когнітивні впливи можуть бути навмисними і випадковими, багатовекторними і комплексними, загальної спрямованості або цільовими, націленими на суспільство в цілому або на конкретні спільноти або індивідів, на досягнення короточасного або довготривалого ефекту, негайно або після латентної фази, із варіацією значень або без і т. ін.

У сучасних умовах усі сторони конфлікту прагнуть взяти під контроль саме когнітивний простір, що охоплює сприйняття, усвідомлення, переконання, розуміння і цінності, інтелектуальне середовище як індивідів, так і соціальних груп і суспільства в цілому, в якому, власне, і відбувається прийняття ними рішень. Тому головний результат успішних деструктивних когнітивних впливів – це зміна моделі світу і його сприйняття в людині, соціальних групах суспільства і

суспільстві в цілому, що забезпечує можливість взяття їх під контроль та зовнішнє управління ними на емоційному, моральному, культурному, світоглядному і ментальному рівнях із формуванням стереотипів для сприйняття дійсності через їх призму. Особливе значення мають при цьому нав'язування і просування помилкових наукових, громадських, економічних, державних, військових теорій, парадигм, концепцій, стратегій, наративів, які найбільш ефективно просуваються і впроваджуються через навчальні заклади і наукові установи, громадські організації, електронні, соціальні мережі і блогосферу. Наративи – це найсильніший тип впливу. Тому їх використання в гібридних (проксі) конфліктах є однією з особливостей. Наратив допомагає людині створити ментальну картинку дійсності. Рішення залежать від ментальної моделі, яку виробляє людина для розуміння того, що відбувається. Саме звідси виникають оцінки та дії.

З цією метою використовуються всі можливості стратегічних комунікацій, вживаються інформаційні, психологічні, кібер- та інші заходи (акції, операції тощо), які спрямовані як на безпосередніх учасників конфлікту, так і на населення країн, які беруть у ньому участь, міжнародне співтовариство. Особливістю є те, що навіть при проведенні державними акторами (actors – діючі особи, учасники) дій планово й узгоджено, вони проходять на тлі хаотичних цільових і випадкових подібних дій усіх інших акторів. Це трансформується в інформаційно-кібернетичний і когнітивний варіант війни «всіх проти всіх» (у кібер-, інформаційному і когнітивному просторах). У результаті, як показують проведені дослідження, об'єкти, на які спрямовані когнітивні впливи, можуть бути не просто введені в стан когнітивного резонансу, дисонансу або дисбалансу, а й можуть отримати інформаційні та когнітивні травми, дійти до когнітивної межі сприйняття (неможливості подальшого безпечного сприйняття когнітивних та інформаційних впливів), часткової або повної когнітивної дезорієнтації і навіть до інформаційно-когнітивного колапсу з подальшим переходом у стан когнітивної агресії або розчарування в усьому, апатії і депресії. Тобто отримати стресові розлади, зумовлені інформаційно-когнітивним травмуванням.

Це зумовлено як безпосереднім, так і опосередкованим впливом на свідомість і підсвідомість, психофізіологічний, психічний стан та здоров'я людей, які брали участь у конфлікті і на все населення країни (частково й інших країн), де відбувається конфлікт із геопросторовою й

іншими видами диференціації такого впливу. Як результат, когнітивна сфера людей, підвладна впливам факторів гібридного конфлікту різної інтенсивності і змісту, виявляється трансформованою у сприйнятті мирної обстановки (у тому числі в обстановці постгібридного світу), стандартних цінностей суспільства. У ньому вперше повною мірою проявляється інформаційно-когнітивне ураження як окремих суб'єктів, так і соціальних груп. Крім того, також уперше починають проявлятися суспільно-соціальні групові симптоми і т. ін.

Інформаційні контексти змінюються вже з більшою швидкістю, ніж сучасна людина може їх обробляти. А в умовах їх деструктивності та в поєднанні зі стресовими впливами відбувається інформаційно-когнітивний розлад осіб – від часткового до повного. Тобто в умовах сучасних конфліктів різноманітним насамперед інформацій-

но-когнітивним стресовим впливам на свідомість і підсвідомість піддаються не тільки ті люди, які брали безпосередню участь у діях, а й тією чи іншою мірою все населення країни, де відбувається конфлікт.

Отже, необхідно поглибити наукові дослідження особливостей, загроз та ризиків деструктивних когнітивних впливів і їх наслідків та моделювання можливої трансформації людської психіки й поведінки в результаті цього. Якщо такий вплив є, то необхідно розгорнути систему протидії та нейтралізації. Адже більшість процесів трансформації когнітивної сфери – це тривалий багатоаспектний і чітко продуманий процес. Відтак подальші дослідження деструктивних когнітивних дій є надактуальними, адже це одна з ключових складових національної безпеки держави на сьогодні і майбутнє.

Список використаних джерел

- Горбулін В. П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 4. С. 5.
- Горбулін В. П., Власюк О. С., Кононенко С. В. Україна і Росія: дев'ятий вал чи китайська стіна. Київ: НІСД, 2015. 64 с.
- Когнітивістика. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
- Комісаров О. Як українці уявляють якісну освіту. Пояснює експерт. URL: <https://suspilne.media/114766-ak-ukrainci-uavlaut-akisnu-osvitu-poasnue-ekspert/>
- Кремень В., Биков В. Інноваційні завдання сучасного етапу інформатизації освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. Київ–Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2014. Вип. 37. С. 3–15.
- Курпатов А. Мозг, который нужен всем. Капитал, 2020. 440 с.
- Лиддел-Гарт Б. Стратегия непрямых действий. Neoclassic, АСТ. 512 с.
- Лінд В. Обличчя війни, яке змінюється: на шляху до четвертого покоління. *Газета морської піхоти США*. 1989. С. 5–7.
- Льюис Дж. А. Когнитивный эффект и конфликт государств в киберпространстве. URL: www.facebook.com/notes/dmitry-kulikov/%D0%BA%D0%BE%DB8%D1%82%D0%B8%D0%12123934634291375/
- Минкульт Украины анонсировал запуск центра противодействия дезинформации. URL: <https://novosti.dn.ua/news/308900-mynkult-ukrayny-anonsyrovat-zapusk-centra-protyvodeystvyia-dezynformacyy>

References

- Horbulin, V. P. (2014). «Hibrydna viyna» yak klyuchovyy instrument rosiys'koyi heostrategiyi revanshu. *Stratehichni priorytety*. Is 4. P. 5 [in Ukrainian].
- Horbulin, V. P., Vlasyuk, O. S., Kononenko, S. V. (2015). *Ukrayina i Rosiya: dev'yaty val chy kytays'ka stina*. Kyiv. NISD, 2015. 64 p. [in Ukrainian].
- Kohnityvistyka. Retrieved from: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
- Komisarov, O. Yak ukrayintsi uyavlyayut' yakisnu osvitu. Poyasnyuye ekspert. Retrieved from: <https://suspilne.media/114766-ak-ukrainci-uavlaut-akisnu-osvitu-poasnue-ekspert/>
- Kremen, V., Bykov, V. (2014). Innovatsiyini zavdannya suchasnoho etapu informatyzatsiyi osvity. *Suchasni informatsiyini tekhnolohiyi ta innovatsiyini metodyky u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problem*: zb. nauk. prats' / redkol.: I. A. Zyazyun (holova) ta in. Kyiv–Vinnytsya: TOV firma «Planer», 2014. Vyp. 37. P. 3–15 [in Ukrainian].
- Kurpatov, A. (2020). *Mozh, kotoryy nuzhen vsem*. Kapytal, 440 p. [in Russian].
- Lyddel-Hart, B. *Stratehyya nepryamykh deystvyi*. Neoclassic, АСТ. 512 p. [in Russian].
- Lind, V. (1989). *Oblychchya viyny, yake zminyuyet'sya: na shlyakhu do chetvertoho pokolinnya*. *Hazeta mors'koyi pikhoty SSHA*. P. 5–7 [in Ukrainian].
- L'yuys, Dzh. A. Kohnityvnyy éffekt y konflykt hosudarstv v kyberprostranstve. Retrieved from: www.facebook.com/notes/dmitry-kulikov/%D0%BA%D0%BE%DB8%D1%82%D0%B8%D0%12123934634291375/
- Mynkul't Ukrayny anonsyrovat zapusk tsentra protyvodeystvyia dezynformatsyy. Retrieved from: <https://novosti.dn.ua/news/308900-mynkult-ukrayny-anonsyrovat-zapusk-centra-protyvodeystvyia-dezynformatsyy>

- Питецкий М. Коммуникация и когнитивная экспансия : дис. ... канд. филол. наук. Орел, 2004. 196 с.
- Пода Т. А. Інформаційна війна як стратегія формування політичної свідомості (соціально-філософський аналіз). *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2014. № 1. С. 69.
- Почепцов Г. Когнитивные войны в соцмедиа, массовой культуре и массовых коммуникациях. Харьков : Фолио, 2019. 314 с.
- Почепцов Г. Лабиринты сознания. URL: <https://linkodrom.com/links/665708.htm>
- Рябинін Є. Концепція керованого хаосу в контексті побудови сучасного світового порядку. URL: <http://uaforegnaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/koncepcija-kerovanogo-khaosu-v-konteksti-pobudovi-suchas>
- Филиппович А. Ю. Инфо-когнитивные технологии в подготовке космонавтов. URL: <http://blogs.it-claim.ru/andrey/2012/09/04/info-cognitive-technology-space/>
- Хочешь мира, победы мятежевойну! Творческое наследие Е. Э. Месснера. *Российский военный сборник*. М. : Воен. ун-т. 2005. Вып. 21. С. 19–25.
- Центр інформаційної безпеки НАТО випустив книгу про кібервійну України з Росією. URL: <http://www.dut.edu.ua/ru/news-1-574-2267>
- Arquilla J., Ronfeldt D. (eds). *Networks and Netwars. The future of terror, Crime, and Militancy*. RAND, 2001. 251 p.
- Carl von Clausewitz, *On war*. New York. Oxford University Press. P. 30.
- Cornish, P. *Cyber Security and Politically, Socially and Religiously Motivated Cyber Attacks*. Brussels : European Parliament, 2014. 34 p.
- Danyk Y. Strategic Aspects and Problems of E-learning in the Context of Pandemia and National Security. *European philosophical and historical discourse*. Czech Republic. 2020. Vol. 6. Is. 4. P. 83–90.
- Garstka J., Alberts D. *Network Centric Operations Conceptual Framework Version 2.0*. Vienna, 2004.
- Kaldor M. *New and old wars: organized Violence in a Global Era*. Cambridge, 1999. 261 p.
- Kennan G. The inauguration of organized political warfare: Policy Planning Staff Memorandum. Washington, May, 4. 1948. URL: <http://academic/brooklyn.cnu.edu/history/johnson/65ciafounding3.htm>
- Lind W., Nightengale K., Schmitt J., Sutton J., Wilson G. (1989). The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*. Is. 73. N. 10. P. 22–26.
- Hoffman F. G. Future Threats and Strategic Thinking. *Infinity Journal*. 2011. N 4. P. 17.
- Huntington S. P. The clash of civilizations and the remaking of world order. New York, 1996. 109 p.
- Hybrid warfare: fighting complex opponents from the Ancient World to the Present (eds. W. Murray, P. Mansoor). Cambridge : Cambridge University Press.
- anonsyrovai-zapusk-centra-protyvodeystvyaya-dezinformacyu
- Pytetskyy, M. (2004). *Kommunykatyuya y kohnytyvnaya ékspansyya*. Dys. na soysk. nauch. stepeny kandydata fylohohycheskykh n. Orel. 196 p. [in Russian].
- Poda, T. A. (2014). *Informatsiyana viyna yak stratehiya formuvannya politychnoyi svidomosti (sotsial'no-filosofs'kyy analiz)*. *Visnyk Natsional'noho aviatyynoho universytetu. Seria: Filosofiya. Kul'turolohiya*. Is 1. P. 69 [in Ukrainian].
- Pochepstov, H. (2019). *Kohnytyvnye voyny v sotsmedya, massovoy kul'ture y massovykh kommunykatsyyakh*. Kharkov : Folio. 314 p. [in Russian].
- Pochepstov, H. *Labyrynty soznannya*. Retrieved from: <https://linkodrom.com/links/665708.htm>
- Ryabinin, Ye. *Kontseptsiya kerovanoho khaosu v konteksti pobudovy suchasnoho svitovoho porjadku*. Retrieved from: <http://uaforegnaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/koncepcija-kerovanogo-khaosu-v-konteksti-pobudovi-suchas>
- Fylyppovych, A. Yu. *Info-kohnytyvnye tekhnolohyy y podhotovke kosmonavtov*. Retrieved from: <http://blogs.it-claim.ru/andrey/2012/09/04/info-cognitive-technology-space/>
- Khochesh' myra, pobedy myatezhevoynu! Tvorcheskoe nasledye E. É. Messnera (2005). *Rosyyysky voenny sbornyk*. M. : Voenny unyversytet. Vyp. 21. P. 19–25 [in Russian].
- Tsentr ynformatsyonnoy bezopasnosty NATO vypustyl knyhu o kybervoynе Ukrayny s Rossyey. Retrieved from: <http://www.dut.edu.ua/ru/news-1-574-2267>
- Arquilla, J., Ronfeldt, D. (2001) (eds). *Networks and Netwars. The future of terror, Crime, and Militancy*. RAND. 251 p.
- Carl von Clausewitz, *On war*. New York. Oxford University Press. P. 30.
- Cornish, P. (2014). *Cyber Security and Politically, Socially and Religiously Motivated Cyber Attacks*. Brussels : European Parliament. 34 p.
- Danyk, Y. (2020). Strategic Aspects and Problems of E-learning in the Context of Pandemia and National Security. *European philosophical and historical discourse*. Czech Republic. Vol. 6. Is. 4. P. 83–90.
- Garstka, J., Alberts, D. (2004). *Network Centric Operations Conceptual Framework Version 2.0*. Vienna.
- Kaldor, M. (1999). *New and old wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge, 261 p.
- Kennan, G. (1948). The inauguration of organized political warfare: Policy Planning Staff Memorandum Washington, May, 4. Retrieved from: <http://academic/brooklyn.cnu.edu/history/johnson/65ciafounding3.htm>
- Lind, W., Nightengale, K., Schmitt, J., Sutton, J., Wilson, G. (1989). The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*. Is 73. N 10. P. 22–26.
- Hoffman, F. G. (2011). Future Threats and Strategic Thinking. *Infinity Journal*. Is 4. P. 17.

- The Dulles Plan for Russia: Conspiracy Theories and Moral Panics in Post-Soviet Societies. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.14361/9783839446508-008/html>
- Bienvenue E. Cognitive warfare. URL: <https://cove.army.gov.au/article/cognitive-warfare>
- Underwood K. Cognitive Warfare Will Be Deciding Factor in Battle. URL: <https://www.afcea.org/content/cognitive-warfare-will-be-deciding-factor-battle>
- Pomerleau M. DIA director: We are preparing to fight the last war. URL: <https://www.c4isrnet.com/show-reporter/dodiis/2017/08/14/dia-director-we-are-preparing-to-fight-the-last-war/>
- Green S. A. Cognitive warfare. URL: <http://www.theaugeanstables.com/wp-content/uploads/2>
- Huntington, S. P. (1996). The clash of civilizations and the remaking of world order. New York, 109 p.
- Murray, W., Mansoor, P. (eds). Hybrid warfare: fighting complex opponents from the Ancient World to the Present Cambridge : Cambridge University Press.
- The Dulles Plan for Russia: Conspiracy Theories and Moral Panics in Post-Soviet Societies. Retrieved from: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.14361/9783839446508-008/html>
- Bienvenue, E. Cognitive warfare. Retrieved from: <https://cove.army.gov.au/article/cognitive-warfare>
- Underwood, K. Cognitive Warfare Will Be Deciding Factor in Battle. Retrieved from: <https://www.afcea.org/content/cognitive-warfare-will-be-deciding-factor-battle>
- Pomerleau, M. DIA director: We are preparing to fight the last war. Retrieved from: <https://www.c4isrnet.com/show-reporter/dodiis/2017/08/14/dia-director-we-are-preparing-to-fight-the-last-war/>
- Green, S. A. Cognitive warfare. Retrieved from: <http://www.theaugeanstables.com/wp-content/uploads/2>

Даник Юрій Григорович,
доктор технічних наук, професор,
професор кафедри інформаційної безпеки,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
03056, Україна, м. Київ, просп. Перемоги, 37
Андрейчук Віталій Степанович,
кандидат наук з державного управління,
начальник видавничо-друкарського центру,
Національна академія державного управління
при Президентові України,
03057, Україна, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 20

Цитування: Даник Ю. Г., Андрейчук В. С. Теоретико-прикладні аспекти та особливості справляння когнітивних впливів на соціум у кіберпросторі та реагування на них. *Вісн. НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2021. № 2 (101). С. 27–38.

Стаття надійшла: 18.05.2021

Схвалено до друку: 24.05.2021

Danyk, Yuriy G.,
Doctor of Science, Professor,
Professor of the Department of Information Security,
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky
Kyiv Polytechnic Institute»,
37, Peremogy Avenue, Kyiv, 03056, Ukraine
E-mail: Danyk_1@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6990-8656>
Andreichuk, Vitalii S.,
Candidate of Science in Public Administration, Head of
Publishing and Printing Center, National Academy for Public
Administration under the President of Ukraine,
20, Anton Tsedyk St., Kyiv, 03057, Ukraine
E-mail: vitalii.andreichuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5238-5959>

Citation: Danyk, Yu. G., Andreichuk, V. S. (2021). Teoretyko-prykladni aspekty ta osoblyvosti spravliannia kohnityvnykh vplyviv na sotsium u kiberprostori ta reahuvannia na nykh [Theoretical and applied aspects and features of cognitive influences on society in cyberspace and response to them]. *Bulletin of the NAPA. Series «Public Administration»*. Is. 2 (101). P. 27–38 [in Ukrainian].

Article received: 18.05.2021

Accepted: 24.05.2021